

חצר הגרוטאות בגן הילדים

ד"ר סיגל אחיטוב

תינוק שבא לעולם מחפש אחר משמעות. התינוק הכי קטן יוצר לעצמו תמונת עולם שהולכת ומתפתחת עם כל מפגש עם הסביבה. אנו צריכים לאפשר לו את החיפוש אחר משמעות. אנו צריכים להימנע מיצירת חסמים בהתפתחות. להימנע מהכוונה שכופה תבניות תפיסה. אומרים לו מה חשוב לתפוס, בדיוק מה לעשות. אומרים לילדים את התשובה הנכונה. התפקיד שלנו הוא לעזור לילד לפתח את התכונות שיאפשרו לו לחפש את החיפוש שלו אחר משמעות... מהן התכונות הללו? למשל – אומץ להתנסות. האומץ להשתחרר מתבניות. דמיון שקשור לבצוע ממשי בשטח, ביצוע בחברה. חצר הגרוטאות היא סביבה שבה הילד מתמודד עם תסכולים הכרחיים של החיים אך חווה גם הצלחות.

דברים אלו נאמרו על ידי המחנכת מלכה האס ביום עיון שנערך בדצמבר 2008 לכבוד הוצאת הספר "אימא תראי, זה אמיתי – חצר הגרוטאות כמשל לחינוך בילדות המוקדמת" שכתבה עם צילה גביש.

ההמצאה הייחודית הזו פותחה על ידי האס (או מלכה, בפי מקורביה) במשך עשרות שנים של עבודה וחקירה בתחום הילדות המוקדמת – שילוב של עבודת שטח המבוססת על תצפיות יומיומיות על פעילותם של הילדים בחצר, ורקע תאורטי שנבנה והתעדכן במשך השנים.

חצר הגרוטאות כשמה כן היא. המילה גרוטאה נגזרת מהמונח ברבים "גרוטאות" המופיע בתלמוד הבבלי (1) ומשמעותה, חפצים שיצאו מכלל שימוש. ואכן, חצר הגרוטאות מבוססת על חפצים שהיו בשימוש בעבר בעולם הממשי: על ידי הילדים עצמם, על ידי הוריהם ועל ידי הקהילה הרחבה יותר. בכך משמשת חצר הגרוטאות מעין טריטוריית מעבר וחוליה מקשרת בין הגן ובין הקהילה.

חצר הגרוטאות – אי בעולם משתנה

סביבת החיים של ילדי הגן הולכת ונעשית סגורה וסטריילית, עקב חשש מסכנות מכל הסוגים. ילדים אינם יוצאים עוד לשחק בחוץ עם ילדי השכונה, אלא מוסעים אחר הצהריים מחוג לחוג או ספונים בבתיהם צמודים לטלוויזיה, למחשב ולשאר המכשירים הדיגיטליים המרחיקים אותם מהעולם הממשי. הביולוגיה המשפחתי מבוססת פעמים רבות על ביקור באתרים המציעים אטרקציות והפעלות ועל חשיפה לקניונים השמים במרכז את החומרנות והצריכה. בתוך המציאות המתוארת, חצר הגרוטאות היא מקום ייחודי המאפשר לילדי גן ללמוד ולהתנסות במציאות ממשית המותאמת להם.

1. איכא דאמרי: ביקש רבי לעשות בגרוטאות כן, ולא הניחו רבי ישמעאל ברבי יוסי, תלמוד בבלי, מסכת בבא מציעא, דף ע"ג, ע"א.

חצר גרוטאות מוגנת ומותאמת להתפתחות הילדים מאפשרת להם להתעמק בחקירת החומרים והתהליכים ללא המגבלות והסכנות הקיימות ב"עולם האמיתי" שמחוץ לגן. ילד הגן חוקר את הסביבה הקרובה בכל חושיו, הן בתוך הגן והן כאשר הוא יוצא עם הגנת לטיול בסביבה הקרובה. אך רק בחצר גרוטאות המותאמת להתפתחותו הוא יכול לחולל שינויים פיזיים בסביבה, לעשותה אינטראקטיבית ובת שינוי, ליצור עולם משלו.

חצר הגרוטאות – רקע תאורטי ומהות

הגישה החינוכית עליה נשענת הפעילות בחצר הגרוטאות היא הגישה הקונסטרוקטיביסטית (ובעברית: גישה ההבניה). גישה חינוכית זו מכירה במרכזיות תפקידו של הלומד עצמו בארגון חומר הלימודים ובהבנייתו. לפי גישה זו, הילד עצמו בוחר, מסכן, מעבד, מפרש ומארגן את הידע הנקלט מיחסי גומלין עם הסביבה. מטרת החינוך היא לגרות את הילד ולספק לו סביבה שבה יוכל ללמוד בכוחות עצמו. שורשיה של גישה זו הם בטענה שכל אדם מטבעו פעיל ותכליתי, ופעולותיו מכוונות על ידי רצון פנימי ולא רק כתגובות לגירויים חיצוניים. דיואי קבע כי הלמידה מכוונת לחוויה המשמעותית ללומד, ולא לגילויי תכנים אובייקטיביים וחשיפתם (Mason, 1972). בסגנון דומה טען פיאל'ה כי הילד תמיד פעיל. לדעתו אנחנו בונים ומשנים את המציאות ולא מגלים את קיומה האובייקטיבי: "ידע איננו העתק של האובייקט... ידע הוא בנייה מתמדת, הנעשית: מבחינה ביולוגית – על ידי משא ומתן בין האורגניזם לבין הסביבה, ומבחינה קוגניטיבית – בין חשיבה לבין אובייקט החשיבה", (לביא, 1993). פיאל'ה מתאר את התפתחות ההכרה של הילד בגיל הגן כמבוססת על היחסים בין ההתנסות לבין הפעילות שלו. הילד מכיר את העולם כנענה לפעילויותיו (Bruner, 1963). כאשר הילד פעיל, הסביבה והגירויים עליהם הוא פועל מעבירים למוחו "קלט חושי" המהווה חומר גלם. חומר גלם זה עובר עיבוד תחושתני; אלה התפיסות המאפשרות למוח להתמקד, לרשום את הקלט החושי ולזהות אותו כתחושה כדי שהילד

יוכל ללמוד עליו, להתמקד בקלט חושי של גירוי מסוים, לתפוס אותו ולזהותו כתחושות, ולהפיק מהן מידע. כדי להשתמש במידע המשמעותי שהפיק מהגירויים, עליו לזכור את המידע ולשלוף אותו מהזיכרון בעת הצורך. תהליך העיבוד התחושתי, יצירת הייצוגים וזכירתם הם הבסיס להתפתחות הרגשית, הקוגניטיבית והחברתית אשר באה לידי ביטוי במשחק. המשחק הוא דרך החיים של הילד, דרכו הוא לומד ומתפתח. המשחק הספונטני המלווה בהבנה ותיווך של מבוגרים משמעותיים משמש מקור לצמיחה ולהתפתחות נפשית של הילד.

מה בין חצר הגרוטאות ואזורי הפעילות שבתוך הגן?

חצר הגרוטאות ואזורי הפעילות שבתוך הגן עצמו משמשים שתי סביבות למידה שונות ומובחנות ביותר: אזורי הפעילות שבתוך הגן מטופחים ומסודרים ומכילים מגוון חפצים מוגבל ואילו בחצר גרוטאות עשירה, מגוון החפצים והחומרים גדול לאין שיעור, ולכן מאפשר התנסות חושית מסוג שונה. אזורי הפעילות בתוך הגן מצומצמים מבחינת ממדי המרחב ונפח הציוד, ואילו חצר הגרוטאות כוללת בתוכה פריטים גדולים מאוד ופריטים קטנים מאוד ולכן מאפשרת התנסות מוטורית המפעילה את הגוף כולו. אזורי הפעילות בתוך הגן מבוססים על חלוקה של מקום וזמן המותאמים לכל פעילות. בחצר הגרוטאות, יכולה כל פעילות להתקיים בכל מקום, בכל זמן ועם כל סוג של ציוד. באזורי הפעילות בתוך הגן, הילדים נדרשים לשמור על שלמות הציוד ותקינותו. בחצר הגרוטאות לעומת זאת, הילדים רשאים לערבב וללכלך, לפרק ולצרף כרצונם את כל סוגי הציוד. אופן הפעילות בתוך הגן מכתוב מיון וארגון הציוד על פי כללים הנקבעים על ידי הצוות החינוכי. חצר הגרוטאות מאפשרת לילדים להמציא דרכי ארגון, מיון ואחסון משלהם. שתי סביבות שונות אלה, הגן והחצר, משלימות זו את זו ביתרונותיהן: הסביבה המובנית והיציבה מול הסביבה הפתוחה והמאתגרת. בבחירת החפצים שהילד לוקח לעצמו בחצר ובעיצובם בסביבה שהוא יוצר לעצמו, הוא מבטא את הלך רוחו, ומעבד את המציאות המשפחתית והחברתית שבה הוא חי כשלים בבניית זהותו. המשחק הדמיוני הסמלי בחצר הגרוטאות נושא אופי פתוח ומשוחרר יותר מהמשחק בתוך הגן הסגור. תוכן של הפעילויות המתרחשות בחצר מתבסס על חוויות שחוו הילדים בסיפורי הילדים, בסיפורי התנ"ך והחגים ובטיוילים בסביבה הקרובה, כמו גם חוויות ואירועים שחוו במסגרת המשפחה. בכך מבססת חצר הגרוטאות את הקשר בין הילדים לסביבה החברתית-תרבותית שבה הם גדלים. ככל שהגן והפעילויות בו יהיו עשירים יותר בחוויות, הפעילות בחצר תהיה משמעותית יותר.

מה צריך לשקול כשמקימים חצר גרוטאות?

הקמת חצר גרוטאות שבה מיושמים עקרונותיה הלכה למעשה זקוקה לגננת "משוגעת לדבר", המבינה לעומק עקרונות אלו ונכונה להשקיע חשיבה תמידית, יצירתיות ועבודה מאומצת פיזית ורגשית שלה ושל כל צוות הגן, הן בשלבי ההקמה של החצר, והן בתפעול התמידי שלה ברמה גבוהה.

חצר הגרוטאות היא תחום נפרד ונבדל מיתר מרכיבי החצר (ארגז חול, גינה לימודית, מתקני חצר ועוד). כאשר רוצים לתכנן חצר גרוטאות בתוך השטח של חצר הגן יש להתחשב בשורה של נתונים סביבתיים: גודל החצר ביחס למספר הילדים וגילם – חצר הגרוטאות צריכה לאפשר התנסות חושית-תנועתית ויחד עם זאת למנוע תנועות יתר.

- בחצר גרוטאות עשירה אין כמעט שטחים ריקים ובכך היא מזמנת לילדים הפועלים בה הזדמנות להתאמן בהתמצאות בתוך סביבה צפופה ורצופת אתגרים שיש להתמודד עמם ולהתגבר עליהם. הילדים לומדים לרסן את תנועותיהם ולנווט את עצמם בחופשיות בתוך החצר העמוסה. בנוסף, הצפיפות תורמת לכל הילדים לראות אלו את אלו בפעילותם וכך ללמוד זה מזה.
- קשר ישיר בין הגן והחצר – קשר כזה יקל על המעברים בסדר היום.
- תיחום החצר – יסייע לילדים להפנים את גבולות החצר וגבולות הפעילות שלהם.
- תשתית החצר – תשתית טובה תאפשר תחזוקה ופעילות שוטפת בכל עונות השנה.
- תכולת החצר – תאפשר פעילות מגוונת של הילדים.
- ארגון עקבי של החצר – יאפשר המשך פעילות של הילדים וישמור על החצר מושכת ומעוררת סקרנות.
- מראה החצר – יבליט את הייחודיות של חצר הגרוטאות והפעילות בה.

ממה מורכבת חצר גרוטאות וכיצד היא מתנהלת?

חצר הגרוטאות מכילה ארבעה סוגי פריטים. לכל סוג תפקיד משלו. ילדי הגן מצרפים את הפריטים מהסוגים השונים באופן עצמאי ויצירתי.

בסיסים – גופים גדולים, כבדים ויציבים הניתנים לניוד ולצירוף. הבסיסים מזמנים לילדים אתגרים מוטוריים ועיצוביים שאינם קיימים בתוך הגן.

חפצי שימוש מוכרים - אביזרים וחפצים שיצאו מכלל שימוש בעולם המציאות הממשי, הן בעולמם של המבוגרים והן בעולמם של הילדים. לאביזרים אלו צורות, מרקמים, צבעים וגדלים שונים ומגוונים. חשוב לגוון ככל האפשר את חפצי השימוש המוכרים כדי להימנע מכלי מטבח שגרתיים ועודפים של בקבוקי פלסטיק.

פריטים בלתי מוגדרים – פריטים שאינם בהכרח חפצים מזוהים, שבתכונותיהם החומריות מגרים את הילדים לחקר וליצירת צירופים מעניינים.

חומרי ניסוי – חומרי פסולת מהתעשייה ומהטבע המשמשים חומר גלם למשחק, ניסוי מדעי ועיצוב אמנותי.

חצר גרוטאות מטופחת מכילה את כל ארבעת סוגי הפריטים באופן מאוזן. ארגון החצר ותכנונה תלויים כמובן גם בגיל הילדים ובשלב ההתפתחותי שלהם. כל התהליכים המתרחשים בחצר הגרוטאות בהתייחס לחומרים שהוזכרו, מבוססים על שינוי. השינוי תורם להבנת מחזור החיים: יש סיומים ויש התחלות. יש גמישות ואין קיבעון. תמיד אפשר לבנות מחדש.

להלן רשימה חלקית של גרוטאות המתאימות לחצר:

תמרורים, כיסאות, ממטרות, שטיחים ומחצלות, מטאטא ישן, צינורות, נפת קמח, מיטת תינוק, תיקים ומזוודות, עיתונים צבעוניים, בדים, בגדים (תחפושות), כובעים, צמיגי רכב, בובות ישנות, דלתות ולוחות עץ, מפות, מחבת טניס, לוחיות רישוי של מכוניות, מברשת סיידים, סרט מידה, חוברות ציור, מצבעים (טושים) מקולקלים, משקפי אבק, מעיל גשם, בקבוק של תינוק, חביות, גלגלי כבל חשמל, פרחי פלסטיק, חומרי טבע, שרשראות מהסוכה, דגלי ישראל, ספה ישנה, כיסא בטיחות לרכב, כריות, גלגלי אופניים, מתנות "קיטש" כמו תמונה, שעון, שלד של שולחן, עגלה, משחקי שולחן שחסרים בהם חלקים, צעצועים במצב סביר. כלי בית - כדים, תבניות, סירים, כלי פלסטיק, מכשירי חשמל – תנור, מיקרוגל, קומקום ועוד, חומרי ניסוי - פירות של עצי נוי, גילי קרטון, אבני איטונג, אדמה מסוגים שונים, אריחים שבורים, גחלים מהמדורה ועוד.

בכל חצר ממוקם אזור שבו מרוכזים כל הפריטים שאינם בשימוש והילדים ניגשים ובוחרים את הנחוץ להם. החפצים באזור זה נמצאים במקומות קבועים. כל ילד, גם הצעיר ביותר רשאי להחליט שהוא בונה לעצמו מבנה, ושם מנהל את משחקו הדרמטי ואת קשריו החברתיים. בכל קבוצת ילדים הפועלת יחד קיימת חלוקת עבודה טבעית כמו בחברת המבוגרים. יחסי הגומלין מסייעים לילד לעבור בדרך הארוכה מן החשיבה האגוצנטרית, (לפיה הוא מאמין שכל האחרים רואים את המציאות כמוהו), לשלב הבא שבו הילד מגלה בהדרגה גם את העמדה הרוחנית והנפשית של הזולת ומבין שיש לו מחשבות ורצונות משלו.

פעילות ילדי הגן בחצר היא חלק מסדר היום. החצר איננה מקום אליו יוצאים לצורך מתן פורקן לאחר שהילדים גמרו לעבוד בגן. אמנם החצר מזמנת תנאים לפורקן ממתחים, אך העבודה בה דורשת ריכוז ומאמץ רוחני (אינטלקטואלי ורגשי כאחד), כפי שנדרש בכל פעילות בגן. אחת לשבוע מוקדש יום לפעילות מרוכזת בחצר. ביום זה נוצר הבסיס לפעילות הילדים בחצר במהלך השבוע כולו.

האם חצר גרוטאות יכולה להיות בטיחותית? או: יחסם של מבוגרים לחצר גרוטאות

חצר גרוטאות מעוררת פעמים רבות רתיעה בקרב מבוגרים הצופים בה בגלל הדאגה לשלום הילדים ולבטיחותם. אין ספק כי תודעת הבטיחות חייבת לעמוד בראש מעייניה של הגנת הבונה ומטפחת חצר גרוטאות. עם זאת, חרדת יתר עלולה לגרום לתלות ולחוסר עצמאות בקרב הילדים מאחר והיא בולמת את הילד ביוזמותיו העצמאיות. תיווך נכון של הגנת את כללי הבטיחות יאפשר יצירת אוירה של פעילות ולא של דאגנות יתר.

לעתים עולה השאלה כיצד ניתן לאפשר לילדים לשחק ולפעול עם מכשירים שבעולם המציאותי מותרים לשימוש על ידי המבוגרים בלבד. האם אין בכך כדי לבלבל את הילדים באשר לכללי הבטיחות לגבי מכשירים אלו? הגישה החינוכית העומדת מאחורי הפעלת חצר גרוטאות סומכת על תפיסת הילדים את נבדלותה וייחודה של החצר מעולם המבוגרים. יחד עם זאת, שמירה על ביטחונם ובטיחותם של הילדים מחייבת להטיל מגבלות על החפצים המותרים לשימוש בחצר. הפעלת חצר גרוטאות מיועדת לאפשר לילדי הגן להתנסות באופן חופשי, לפתח את יוזמותיהם בתוך תנאים אמתיים ולהכיר את הסביבה על פי עקרונות מציאותיים. כדי להצליח במשימה זו יש לדאוג לתנאים של בטיחות מרבית בחצר ולהנחיל לילדים את כללי הבטיחות בדרך שיזכרו אותם ויפעלו על פיהם. הבחירה הקפדנית של החפצים והטיפול המתמיד של הגנת וצוות הגן החצר תורמים לבטיחותה.

יש חומרים וחפצים שאין להכניס לחצר גרוטאות:

- זכוכית בכל צורה שהיא
- פריטים העשויים פיברגלס
- מכלים שהכילו חומרים חריפים או רעילים
- פריטים קטנים וכבדים מאוד העשויים ברזל יצוק
- קרשים בלתי מהוקצעים
- חלקי עץ מפורקים שנותרו בהם מסמרים או ברגים בולטים.
- תנורי אפייה שחומר הבידוד בהם חשוף
- פריטי מתכת חלודים
- לוחות עץ שבורים בעלי קצוות דוקרניים.

חשוב שהרגלי הבטיחות המוקנים לילדים ינוסחו בשפה חיובית כללית (כמו: בודקים שהמבנה יציב) ולא על ידי הטלת איסורים אישיים (כמו: אני לא מרשה לך). את ההנחיות תיתן הגננת סמוך להתרחשות האמתית ולא בשיחות יזומות לפני הפעילות או לאחריה. הילדים לומדים את כללי הבטיחות ואת הדרכים להיזהר מפגיעות תוך כדי הפעילות. דרך ההתנסות עם הגרוטאות הם לומדים להעריך את יכולותיהם ולחשב מראש את תוצאות פעולותיהם. הם מתמודדים עם יציבות המבנים שבנו, התמודדות המהווה תנאי הכרחי לקיומה של פעילות תלת-ממדית דינמית, המשכית, עשירה וחופשית בחצר. תוך כדי פעילות, הילדים לומדים להיות עצמאיים, להיעזר זה בזה ולהימנע מפגיעות.

גננת המייחסת חשיבות לחצר הגרוטאות ונותנת אמון בילדים, משפיעה בכך על יכולתם להיזהר.

הגננת וחצר הגרוטאות

ההבדל בין חצר גרוטאות דלה ושגרתית לבין חצר גרוטאות עשירה ומעשירה נעוץ בעיקר באישיות הגננת הבונה ומטפחת אותה. על הגננת להבין את המטרות החינוכיות של חצר הגרוטאות ולהאמין בהן. עליה ללמוד את דרכי ההתנסות של הילדים בחצר ולהכיר אותן, ולשאת באחריות לטיפול החצר, אחריות הכוללת השקעת כוחות פיזיים ונפשיים תוך התמסרות והתמדה הן בטיפוח השוטף והן בחידוש וביזומה. התמסרותה באה לידי ביטוי בבחירת הגרוטאות המגיעות מעולם המבוגרים ומתאימות לחצר. עליה להשקיע חשיבה תמידית בדרכי התיווך שלה בחצר. התיווך של הגננת מלווה את הפעילות הספונטנית של הילדים והוא זה שמאפשר להם להפיק ממנה את העיקר.

לסיום, שיר שכתבה ורדה גרינג שגדלה בחצר הגרוטאות של גן רימון:

השמלה של אימא הפכה לחופה
מתחתיה התחתנו שני ילדים
כמו שראינו אתמול בערב בקיבוץ.
המגפיים הענקיים מהרפת
שימשו את החתן בן החמש
והגיעו לו עד לבטן.
הפתילייה הישנה הייתה המטבח שלי
בו בישלתי קלקרים מאוד טעימים,
כמו שעושות הנשים בקיבוץ ביום חמישי.
היו גלגלים וחביות ענקיות מהשדות,
והיינו צריכים להיות ביחד חברים
כדי להרים אותן בביטחון.
הן היו "העמודים" של בית המקדש.

עולמות שלמים יצרנו והרסנו.
בנינו, דיברנו, התווכחנו, פתרנו בעיות.
למדנו להתחלק, למדנו לוותר,
אך מעל לכול, למדנו לפנטז,
ליצור ולדמיין,
להרגיש שאנו נוגעים
במציאות של המבוגרים סביבנו
באמצעות החפצים הישנים שלהם
והופכים אותם לסיפור פרטי –
הסיפור שלנו כילדים.

זה היה מקום של אושר ושמחה,
מקום של ביטחון
מקום שנמצא כיום בלבי,
מקום חם.

ביבליוגרפיה:

האס, מ. (2000). עולם מגרוטאות – חצר הגרוטאות בהקשר חברתי תרבותי. הד הגן, תשרי, תשס"א, א' ס"ה, ע"מ 48-55.

האס, מ. וגביש, צ. (2008). "אימא תראי, זה אמיתי" – חצר הגרוטאות כמשל לחינוך בילדות המוקדמת. ירושלים, הקיבוץ המאוחד.

לביא, צ. (1993). קונסטרוקטיביזם אינדיבידואליסטי, קונסטרוקטיביזם חברתי, וחינוך: פיאז'ה וויגוטסקי על תפקיד ההוראה בהתפתחות הילד. החינוך המשותף 93, 78-92.

פלוטניק, ר. ואשל, מ. (2007) ספר הגן – תכנית פסיכו פדגוגית אקולוגית על פי שלבי ההתפתחות של הילד וההורה מלידה עד שש ברוח החינוך הקיבוצי. תל אביב, הקיבוץ המאוחד ומחלקת החינוך של התנועה הקיבוצית.

Bruner, J. S. (1963). The Process of education. New York: Vintage Books.

Mason, R. E. (1972). Contemporary educational theory. New York: David Mckay.

• תודה לצילה גביש ולזמירה רוז שסייעו בהכנת הכתבה.

